

Dr. sc. **Enisa Gološ**⁵⁹,
Doc. dr. **Amela Medar**⁶⁰,
Dr. sc. **Ahmed Husić**⁶¹,
Pedagoški zavod Mostar

Pregledni naučni rad
Review scientific paper

Reforma obrazovanja u HNK-u

Sažetak

Promjena paradigme u učenju i podučavanju, stavljanje učenika u centar nastavnog procesa kao i ishoda učenja, jest suštinska promjena na kojoj se zasniva reforma novog doba. Ujedno je to preobražaj koji zahtijeva promjene od politika obrazovanja preko položaja učenika, nastavnika, metoda i oblika rada, stručnog usavršavanja nastavnika, modernizacije i poboljšanja kvaliteta rada u nastavnom procesu. U periodu posljednje dvije godine na području HNK, Pedagoški zavod Mostar je nastojao u kontekstu navedenog, napraviti iskorak mijenjajući pomenute segmente u osnovnom odgoju i obrazovanju.

U radu se ukazuje na važnost promjena u obrazovanju, koje su pored ostalog, uslovljene niskim postignućima učenika na međunarodnim istraživanjima PISA i TIMSS. Nakon urađenih analiza i testiranja koje je radio Pedagoški zavod Mostar, donosena je odluka o izmjenama i dopunama nastavnih programa u osnovnom odgoju i obrazovanju.

Pored pomenutog u radu se govori i pojedinostima koje je zahtijevala reforma osnovnog odgoja i obrazovanja. Urađena je detaljna analiza važećeg Nastavnog plana i programa (NPP), napravljen je set dokumenata, metodologija izrade NPP i smjernice koje su korištene pri izradi inoviranih nastavnih programa. Na osnovu iskazanih potreba odabrane grupe od 50 nastavnika različitih predmeta, u predmetnoj nastavi, a koji su bili podrška u izradi inoviranih NPP, kontinuirano su organizovane i realizovane obuke. Paralelno je praćen rad nastavnika u tri područja: jezičko-komunikacijskom, društveno-humanističkom i prirodnom

59 enisa.golos.pzmo@gmail.com
60 amela.medar.pzmo@gmail.com
61 ahmed.husic.pzmo@gmail.com

području, u tri osnovne škole, koje su primjenjivale eksperimentalni nastavni plan i program, uz izmjenu i dopunu već urađenog prijedloga nastavnih programa. Za sve navedene elemente kontinuirano su rađene refleksije na nivou velike grupe i pojedinačnih područja.

Konačna ocjenu kvaliteta urađenih izmjena i dopuna unutar NPP za osnovni odgoj i obrazovanje, dat će evaluacija kroz eksternu procjenu postignuća učenika.

Ključne riječi: reforma obrazovanja, promjena paradigme, kvalitet.

Uvod

Uslijed promjena na globalnom nivou vezano za odgoj i obrazovanje došlo je do refleksije i na mikroplanu, konkretno na nivou Bosne i Hercegovine, a potom i na nivou kantona, entiteta i Brčko Distrikta. Neophodno je bilo uraditi analizu postojećeg Nastavnog plana i programa (u nastavku rada će se koristiti skraćenica NPP), koji je sadržavao ciljeve i zadatke, nemjerljivo definisane ishode učenja itd., a predmet analize bili su i sadržaji nastavnih programa, njihov obim imajući u vidu receptivne mogućnosti učenika. (Dizdar 1998: 90)

Dalje, polazište za planiranje radi unapređenja kvaliteta obrazovanja bili su i rezultati međunarodnih testiranja, odnosno analiza dobivenih rezultata na PISA i TIMSS istraživanju, što se izdvajalo kao prioritet u planiranju za naredni period u cilju unapređenja odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini.

Pored rezultata dobivenih na međunarodnom nivou, uslijedilo je propitivanje nastavne prakse u HNK-u, na način da je Pedagoški zavod Mostar organizovao testiranje učeničkih postignuća učenika iz nastavnih predmeta: Matematika, Bosanski jezik i književnost, Hemija i Fizika, gdje je akcenat stavljen na matematičku, čitalačku i prirodnonaučnu pismenost. Provjeravan je nivo postignuća učenika kako u osnovnim školama, tako i u srednjim školama HNK-a, čiji rad prati Pedagoški zavod Mostar.

Rezultat istraživanja, analize kako učeničkih postignuća iz pojedinih nastavnih predmeta, tako i analize rezultata stručnog usavršavanja odgojno-obrazovnih zaposlenika kroz opservaciju časova te u konačnici, i analize Nastavnog plana i programa za devetogodišnji odgoj i obrazovanje s akcentom na definisane ishode učenja i uvrštenost ishoda iz Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa (U nastavku rada će se koristiti skraćenica ZJNPP), uslijedila je reforma obrazovanja na nivou osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja u HNK-u.

Cilj je bio osigurati učenicima stjecanje funkcionalnih znanja i vještina i razvoj stavova kako bi bili konkurentni na tržištu znanja, odnosno stvaranju uvjeta u kojima je fokus na efikasnom obrazovanju i odgoju koji neće ograničavati razvoj ličnih kompetencija (Jelavić, 2008: 204).

PISA istraživanja i rezultati

U svrhu poboljšanja ishoda obrazovanja u školskoj godini 2022/2023. započela je pilot-faza reforme osnovnog odgoja i obrazovanja u tri eksperimentalne škole na području HNK-a. Iako je nevedenom reformom Pedagoški zavod Mostar nastojao riješiti pitanja zastarjelih NPP-a i nastavnih praksi koje ne prate zahtjeve vremena, odstupanje od planiranog slijeda aktivnosti, koje su se trebale desiti u saradnji sa misijom OSCE-a, sam obima reforme, te male izmjene postojećeg stanja, otežavaju uvođenje prijeko potrebnih poboljšanja. Zbog toga je radi daljeg unapređenja reformskih procesa, potrebno izraditi i donijeti na području BiH okvirne kurikulume za pojedine nivoe i vrste odgoja i obrazovanja, te sa njima uskladiti predmetne kurikulume i međupredmetno povezivanje.

Kad je riječ o uticaju nastavnika na obrazovna postignuća treba istaknuti kako analize pokazuju da zemlje iz kruga ekonomski najrazvijenijih, koje postižu najbolje rezultate u međunarodnim komparativnim procjenama obrazovnih postignuća (npr. PISA), više ulažu u nastavnike, te ih privlače i zadržavaju u profesiji visokim platama i dobrim radnim uslovima. PISA je jedno od najvećih međunarodnih istraživanja u području obrazovanja koje ispituje različite karakteristike znanja i pismenosti kao i primjenu znanja u svakodnevnom životu. Treba napomenuti da istraživanja istovremeno pokazuju kako povećavanje ulaganja u obrazovanje ne dovodi nužno do boljeg kvaliteta rada nastavnika ili unapređenja njihovog društvenog statusa. Potrebno je uvesti i druge mjere profesionalizacije nastavničke profesije. (Donaldson, 2013: 18) Poseban problem je i u tome što su neodgovarajuće kvalifikacije nastavnika najviše zastupljene u slabo razvijenim dijelovima svijeta uz koje se veže općenito lošija obrazovna struktura stanovništva, što dodatno umanjuje šanse za kvalitetnim obrazovanjem. Deficit kvalifikovanih nastavnika opaža se i u pojedinim grupama predmeta – matematičari, informatičari, predmetima prirodnog područja i stranim jezicima. Treba istaknuti da se u pogledu deficitarnosti nastavnika iz predmeta prirodnog područja, matematike i informatike situacija u Bosni i Hercegovini se najvećim dijelom podudara sa situacijom u većini evropskih zemalja. Iako je potrebna dalja analiza glavnih faktora koji doprinose rezultatima Bosne i Hercegovine u matematičari i predmetima prirodnog područja, u istraživanju PISA, nemogućnost privlačenja i zadržavanja kvalitetnih nastavnika iz tih predmeta, te općenito nizak nivo privlačnosti i ugled nastavničke profesije su zabrinjavajući. (Rangelov Jusović, 2013: 47)

Prema rezultatima PISA testiranja, čija je analiza urađena 2018. godine ustanovljeno je da postoji razlika prosjeka postignuća u Bosni i Hercegovini

u matematici prema OECD prosjeku od 83 boda, u **čitanju** 85 bodova, a u prirodnim naukama 91 bod, **što je za sve oblasti u prosjeku razlika od tri godine školovanja**. Razlika prosjeka postignuća npr. u prirodnim naukama na nivou HNK-a u odnosu na BiH prosjek je 12 bodova, a u odnosu na prosjek OCDE-a je 103,7 ili 3,4 godine (30 bodova na PISA testiranju znači 1 godinu školovanja).

Analiza PISA rezultata je pokazala da učenici imaju problem sa matematičkim sadržajima kada su ti sadržaji smješteni u konkretne životne situacije. Nemogućnost povezivanja matematičkih sadržaja sa nastavnim sadržajima i metodičkim pristupima je još jedna u nizu poteškoća sa kojima se susreću učenici. Na osnovi urađene analize može se zaključiti da učenici imaju problem sa pitanjima otvorenog tipa odnosno sa objašnjavanjem ideja o rješenju određenog problema. Poteškoće se javljaju i pri samostalnom kreiranju matematičkih modela i objašnjavanja rješenja i pored činjenice da su svi traženi matematički pojmovi obuhvaćeni nastavnim programom u osnovnoj školi. Pored toga i formule za izračunavanje su obuhvaćene nastavnim programom, ali velikom broju učenika i one predstavljaju problem. Učenici su imali poteškoće u primjenjivanju spomenutih koncepata u kontekstualnim zadacima. Ovakvi rezultati donekle su bili očekivani jer je kompleksnost matematičkog modeliranja problema, očigledno nedovoljno zastupljena u nastavi. Veliki broj učenika nije uspio izgraditi temeljne koncepte u prirodnim naukama. Posebno je zabrinjavajuća činjenica da se navedeni sadržaji ponavljaju više puta tokom odgojno-obrazovnog procesa (npr. nerazumijevanje koncepata lanaca ishrane, energija, kruženje tvari u prirodi, disanje, fotosinteza).

Rezultati PISA istraživanja, su poražavajući ali oslikavaju realan prikaz stanja našeg obrazovnog sistema, te ukazuju na potrebu za što hitnijom promjenom. PISA zadaci zahtijevaju od učenika čitanje sa razumijevanjem, te oblikovanje svojih misli u sažeti odgovor. Učenici također teško povezuju koncepte i složenost prirodnih pojava i procesa. Zadaci otvorenog tipa predstavljaju problem učenicima jer im do kraja nije jasno šta je svrha takvog ispitivanja. Upravo zbog toga učenici nisu sposobni ponuditi rješenje vlastitim riječima ili ga argumentovati. U cilju unapređenja rezultata učenja, neophodno je osnažiti čitalačku pismenost, odnosno izgradnjom čitalačkih sposobnosti sistematičnim usavršavanjem čitalačkih navika i promišljanja omogućuje se trajno i samostalno kritičko čitanje ne samo književnih već i drugih tekstova, što je važno za postizanje rezultata uopće u procesu učenja. (Omerović i Hamzagić Kovačević, 2024: 229)

Rezultati koje naši učenici postižu u postupcima vanjskog vrednovanja ishoda učenja, kao i u međunarodnim komparativnim istraživanjima, mogu

poslužiti i kao posredna mjera kvaliteta nastavnog rada u školama (OECD, 2014.). Slabija postignuća naših učenika na zadacima kojima se ispituju viši nivoi znanja, kao što su primjena znanja, povezivanje znanja, konceptualno razumijevanje i zaključivanje, upućuju na to da posebnu pažnju treba posvetiti unapređenju kvaliteta odgojno-obrazovnog rada na svim nivoima predtercijarnog obrazovanja. Navedeno je moguće ostvariti sistematskim unapređivanjem inicijalnog i kontinuiranog obrazovanja i usavršavanja, te osiguravanjem boljih uslova rada i punom profesionalizacijom nastavničkog zanimanja da bi se u profesiji zadržali najbolji pojedinci spremni na cjeloživotno učenje i profesionalan razvoj. (Rangelov Jusović, 2013: 46)

Reforma na području HNK-a

Pedagoški zavod Mostar je, kako je već navedeno, odgovoran prije svega za izradu prijedloga nastavnih planova i programa za predškolsko, specijalno, osnovno i srednje obrazovanje i odgoj, praćenje njihovog provođenja i na osnovi toga predlaganje i izradu prijedloga izmjena i dopuna navedenih dokumenata. Ovu činjenicu potvrđuje i unutrašnja organizacija Pedagoškog zavoda Mostar.

Izrazita horizontalna i vertikalna nepovezanost nastavnih programa ukazala je na potrebu izrade jasnog i koherentnog nastavnog plana i programa za osnovni odgoj i obrazovanje u HNK-a koji bi mogao poslužiti kao okvir za izradu novih međusobno povezanih nastavnih programa. Inovirani NPP podrazumijeva integrisani pristup podučavanju i razvijanje koncepata na osnovu definisanih oblasti u ZJNPP, a cijeli proces je bio praćen stručnim usavršavanjima kroz razvijanje i jačanje kompetencija odgojno-obrazovnih zaposlenika.

Reforma nastavnih planova i programa u osnovnom odgoju i obrazovanju jedna je od obaveza i mjera kojom Pedagoški zavod Mostar želi doprinijeti unapređenju kvaliteta nastave i nastavničkih kompetencija u HNK-a. Navedena obaveza definisana je zakonskim i podzakonskim aktima. (Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju "Službene novine HNK", broj: 5/00, 4/04, 5/04, 1/14 i 7/16)

Promjene predložene novom reformom nisu samo formalne prirode, već početak smislene, sistematske i korjenite promjene sistema odgoja i obrazovanja u HNK. Ove promjene se nastavljaju na brojne vrijedne pokušaje i inicijative u prethodnih 14 godina.

Promjene u sistemu odgoja i obrazovanja predstavljaju složen i dugotrajan proces koji će trajati više godina, uz rad na nastavnim planovima i programima, pratećim dokumentima za osnovno obrazovanje, usmjernih prema temeljnim kompetencijama, ishodima učenja, te novim oblicima praćenja, vrednovanja i

ocjenjivanja učenčkih postignuća.

Reforma postojećeg NPP je usmjerena je na četiri jednako vrijedna elementa: izrada nastavnog plana i programa od 1. do 9. razreda osnovne škole, stručno osposobljavanje odgojno-obrazovnih radnika, razvijanje sistema vrednovanja, ocjenjivanja i izvještavanja, izrada dokumenta, priručnika i smjernica za odgojno-obrazovne radnike.

Slika 1. Elementi reforme nastavnih planova i programa

U izradi nastavnih planova i programa bilo je potrebno osigurati:

1. visok nivo koherentnosti, otvorenosti i fleksibilnosti,
2. savremenost, relevantnost za sadašnji i budući život učenika, te primjerenost njihovoj razvojnoj dobi,
3. uravnoteženost, sadržajno i pojmovno integrisanje odgojno-obrazovnih područja: jezičko-komunikacijskog, matematičkog, prirodnog, tehničkog i informatičkog, društveno-humanističkog, umjetničkog, tjelesnog i zdravstvenog, te međupredmetnih tema,
4. veću autonomiju nastavnika u radu, ali i poticanje primjena metoda podučavanja i učenja koje omogućavaju aktivnu ulogu učenika u razvoju ličnih kompetencija uz podršku nastavnika i u interakciji s drugim učenicima, odnosno u kreiranom socio-emocionalnom okruženju učenja,
5. usvajanje temeljnih znanja bazičnih disciplina, ali i uvođenje novih sadržaja kojima će se razvijati medijska, informacijska, finansijska pismenost i kompetencije za demokratsko obrazovanje,
6. kontinuirano razvijanje učenčkih kompetencija koje promovišu kritičko mišljenje i temeljne vrijednosti, kroz definisane dimenzije znanja; činjenično, proceduralno, konceptualno i metakognitivno.

Prvobitni cilj Pedagoškog zavoda Mostar bio je izrada NPP-a u prvoj fazi za osnovno obrazovanje, kroz angažman stručnih pojedinaca iz nastavnog procesa, koji ujedno predstavljaju i najbitniji resurs odgojno-obrazovnog procesa. Izvršen je izbor tri škole, u kojima će stručni pojedinci razvijati nastavne programe u tri područja: jezičko-komunikacijskom, prirodno-matematičkom i društveno-humanističkom području. Pored toga proces je uključivao otvaranje prostora za diskusiju i analizu dobre nastavne prakse, te kontinuirano promišljanje o unapređenju metoda i strategija rada, koje bi osigurale razvijanje kritičkog mišljenja i metakognitivnih procesa učenja i podučavanja.

Jedan od ključnih zadataka u procesu reforme nastavnih planova i programa je proces izrade cjelovitog dokumenta Nastavnog plana i programa za osnovno obrazovanja učenika, koji predstavlja glavnu komponentu nastavnih planova i programa i konceptualnu osnovu za izradu ostalih dokumenata. Sa odabranim grupama stručnih saradnika pristupilo se detaljnoj analizi postojećeg Nastavnog plana i programa na bosanskom jeziku u HNK-a, a koji je objavljen 2014. godine.

Analizirani predmetni programi sadržavaju opis predmeta koji bi trebao odrediti mjesto tog predmeta u obrazovnom sistemu i njegovu uloga u postizanju cjelokupnih ciljeva odgoja i obrazovanja. Opisi predmeta više govore o akademskoj disciplini umjesto o značaju tog predmeta u širem obrazovnom kontekstu i razvoju učenika. Na taj način se ograničava razumijevanje nastavnika, učenika i roditelja o tome šta je cilj predmeta.

Analiza je pokazala da svi predmetni programi imaju definisane ciljeve odgoja i obrazovanja međutim, ciljevi najčešće nisu usklađeni sa svrhom odgoja i obrazovanja, niti su adekvatno formulisani, već su određeni kao vrijednosti, ishodi učenja ili definišu određeno stanje umjesto procesa. Obzirom da se pri planiranju polazi od ciljeva, sam proces planiranja je otežan i nedosljedan. Predmetni programi ne predstavljaju sveobuhvatno i koherentno određivanje podučavanja i učenja u pojedinačnim predmetima kroz sve odgojno-obrazovne nivoe. Predmetni programi su izuzetno orijentisani na sadržaj dok su učenici prisutni samo kao osobe koje trebaju asimilirati ponuđene sadržaje. Tokom urađenih analiza nastavnih sadržaja unutar nastavnih predmeta, nastavnici se teško odriču bilo kojeg navedenog sadržaja, iako u diskusijama tvrde da se učenicima ispostavlja previše nastavnih sadržaja i da je nastavni program jako sadržajno opterećen. Posebne rasprave su vođene oko predmetnog programa Fizika, za koji je utvrđeno da mu nedostaje jedan čas u sadmnom razredu. Analizom je utvrđena potpuna horizontalna i vertikalna nepovezanost sadržaja predmetnog programa Tehnička kultura, što značajno

otežava razumijevanje ciljeva i ishoda ovog predmeta. Slično je sa predmetnim programom Informatika, koji ima prilično zastarjele nastavne sadržaje, koji su utemeljeni na teorijskom pristupu. Navedeni predmetni programi i sam proces učenja i podučavanja nisu atraktivni za učenike, izostaju elementi individualnog razvoja što ukazuje na potrebu za hitnim djelovanjem. Sve to dovodi do niskog nivoa postignuća i nepovezanih obrazovnih iskustava, uz gubitak motivacije u kasnijim fazama obrazovanja, a naročito na prelazima između razredne nastave u predmetnu nastavu, te iz osnovne škole u srednju školu.

Ishodi učenja u programima nastavnih predmeta su paušalno definisani, vodeći se glagolima Bloomove taksonomije nedosljedno, neadekvatno i uglavnom sadrže očekivanja na najnižim kognitivnim nivoima. Ishodi učenja su definisani na sličan način kao ciljevi učenja u pojedinim nastavnim predmetima. Posljedica takvih ishoda su nastavne prakse koje imaju cilj memorisanje činjenica, a ne razvoj viših kognitivnih i bihevioralnih kompetencija.

Analizirani predmetni programi ne sadržavaju detaljno razrađene metodičko-didaktičke upute i principe. Deklarativno se spominje pristup usmjeren na učenika i opće metodičke upute, bez ikakve povezanosti sa svrhom i ciljevima odgoja i obrazovanja ili podučavanja i učenja predmeta.

Principi vrednovanja učenčkih postignuća pominju se samo na nivou pravilnika i bez dodatne razrade na nivou predmetnih programa. (Pravilnik o načinu praćenja i ocjenjivanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi "Službene novine HNK-a" broj 6/2005)

Zbog nepostojanja dobro definiranih savremenih koncepata vrednovanja bez formativnog praćenja i procjenjivanja, učenici se podstiču na orijentiranost prema ocjenama i odličnom uspjehu, a izostaje orijentiranost učenika prema ovladavanju znanjem i ličnom razvoju. (Jelavić, 2008: 31)

Na osnovu predočenog, proces izrade Nastavnog plana i programa za osnovno obrazovanje podrazumijevao je sljedeće postupke:

1. procjena i definisanje obrazovnih potreba, odnosno ciljeva (temeljnih kompetencija: znanja, vještina, stavova i vrijednosti), kao i koje promjene u nastavnim planovima i programima se trebaju ostvariti (npr. matematičko-numerička pismenost, medijska pismenost, održivost, informatička pismenost, razvoj poduzetničkog duha, razvoj demokratske svijesti n itd.),
2. formulacija ciljeva, načela i ishoda učenja tako da budu jasni i mjerljivi (određuju se na osnovu identificiranih potreba, općih ciljeva i načela promjena definisanih u strategiji reforme odgojno-obrazovnog sistema

- kao dugoročni, srednjoročni i kratkoročni),
3. izrada matrica korelacija na nivou nastavnih područja koja povezuje opće ciljeve i očekivane rezultate (ishode) odgoja i obrazovanja sa specifičnim nastavnim područjima (kao što je npr. prirodno-matematičko, jezičko-komunikacijsko, društveno-humanističko, umjetničko),
 4. identifikacija, izbor, određivanje slijeda, stepena zastupljenosti i organizacije sadržaja obrazovanja (predmetno-tematsko strukturiranje obrazovnih sadržaja) na osnovu definisanih ciljeva (srednjoročnih i dugoročnih) pojedinih nastavnih programa i očekivanih ishoda,
 5. preporuka strategija podučavanja i učenja konzistentnih sa formulisanim ciljevima i ishodima NPP-a (npr. timski rad, projekti itd.) (Terhat 2001: 148),
 6. priprema instrumenata za proces evaluacije, izrada standarda i kriterija, procedura evaluacije konzistentne sa ciljevima i očekivanim ishodima, izrada matrica za formativno praćenje,
 7. identifikacija institucionalnih uslova i pretpostavki nužnih za realizaciju reforme NPP (prostor, opremljenost škola itd.),
 8. identifikacija stručnih kompetencija učitelja i nastavnika potrebnih za realizaciju NPP,
 9. izrada nastavnih programa pojedinih nastavnih područja i predmeta na osnovu analiza urađenih kurikuluma na području Bosne i Hercegovine (primjenjuje se koncept integrisane nastave).

Nakon navedenog Pedagoški zavod je na osnovu poziva upućenog školama formirao stručne radne grupe koje su sačinjavali učitelji i nastavnici iz osnovnih škola HNK-a - osobe iz nastavne prakse po predmetima definisanim u postojećem NPP-u. Stručne grupe u predmetnoj nastavi su uključivale 50 osoba iz nastave prakse. Odabir i selekcija članova stručnih grupa je urađena na osnovu definisanih kriterija.

Potom je na osnovu kriterija napravljen izbor članova u ekspertnu grupu, koju su sačinjavali: predstavnici stručnih radnih grupa, 3 direktora osnovnih škola i predstavnici PZ Mostar. Za podršku radnim grupama stručni savjetnici u Pedagoškom zavodu Mostar su pripremili set dokumenata: Smjernice za definisanje ishoda učenja, Predstavljanje elemenata ZJNPP zasnovane na ishodima učenja i metodologije izrade istih, Smjernice za izradu NPP-a baziranog na ZJNPP, Metodologija NPP-a i Upute za izradu svakog elementa NPP-a.

Nakon izrade potrebnih dokumenta, urađene su edukacije članova stručnih

radnih grupa i ekspertne radne grupe. Cjelokupan program obuke zasnovao se na prepoznavanju i isticanju znanja i iskustva koja posjeduju učesnici, prezentaciji i predstavljanju ZJNPP zasnovanih na ishodima po područjima, definisanju ujednačene metodologije za izradu NPP, ujednačenom razumjevanju termina, elementa metodologije, definisanju matrica korelacije po područjima, matrica za formativno praćenja po predmetima i razredima itd. Za sve članove stručnih grupa organizirane su kontinuirane edukacije u organizaciji Step by Step na teme: elementi savremenog kurikuluma, definisanje ishoda, Škola mišljenja itd.

Nakon završetka edukacije, uslijedile su aktivnosti koje su uključivale: raspored članova stručnih grupa po razredima i predmetima, izrada Rješenja za članove radnih grupa i prateće dokumentacije gdje su se tačno definisale obaveze i odgovornosti, zadaci stručnih grupa i vremenski okvir, nakon čega je uslijedila izrada prijedloga nastavnih programa po predmetima praćena izvještajima stručnih grupa.

Stručne grupe su kontinuirano radile na usklađivanju rezultata i predmetnih NPP, a što je bilo praćeno izradom dokumenata za osposobljavanje odgojno-obrazovnih radnika u izradi podloga i modela za sistem vrednovanja, ocjenjivanja i izvještavanja o učeničkim postignućima tokom praćenja eksperimentalnog programa. Tokom praćenja eksperimentalnog programa posjećeni su časovi svih članova stručne grupe, urađene detaljne opservacije časova i refleksije na posmatrane nastavne prakse. Proces opservacije je rađen u prvom i drugom polugodištu školske 2023/2024. godine.

Ovaj proces je bio praćen analizom i povratnim informacijama na godišnje programe rada po predmetima i mjesečne planove rada. Poteškoće i nerazumijevanje određenih segmenata planiranja i programiranja su diskusijom i postizanjem dogovora o ujednačenom razumijevanju pojmova otklonjene.

Mjesečni izvještaji nastavnika su sadržavali osvrt na međupredmetne veze, njihov značaj i potrebu istraživanja međupredmetnih poveznica kako bi učenici lakše usvojili koncepte.

Nastavnici predmetne nastave u osvrtima i zapažanjima navode da su sa učenicima ostvarili definisane ishode učenja i da učenici pozitivno reaguju na nastavne sadržaje. Ukazano je na nedostatak materijalno-tehničkih sredstava u predmetnoj nastavi (biologija, hemija, fizika, informatika, geografija itd), jer je novim programom predviđen značajan broj laboratorijskih vježbi, ogleda, praktičnog rada učenika itd.

Matrice za formativno praćenje

Nakon posjećenih časova nastavnici su iskazali potrebu za obukom na temu: Formativno praćenje i vrednovanje učeničkih postignuća. Stručni savjetnici su održali tri edukacije na navedenu temu za nastavnike iz tri eksperimentalne škole po područjima sa konkretnim primjerima. Edukacije u tri pilot škole su održane tokom novembra 2023. godine.

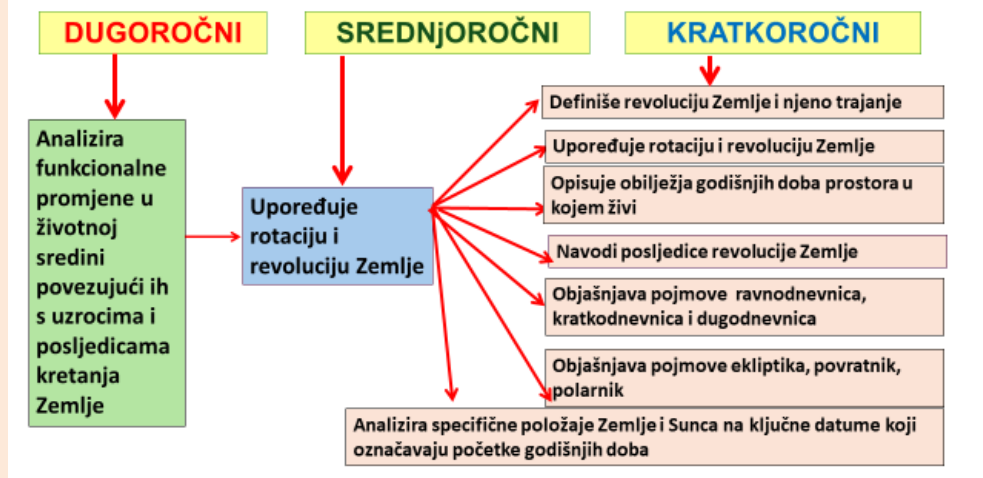
Izrada matrica za formativnu procjenu je bila za nastavnike zahtjevnija aktivnost, jer su pojedini nastavnici po prvi put radili matrice po standardima učeničkih postignuća. Prilikom izrade matrica određeni broj nastavnika je ustanovio da ishodi u eksperimentalnom NPP u pojedinim nastavnim oblastima nisu dobro definisani i da nisu dovoljno razvojni u smislu učeničkih kognitivnih aktivnosti, pa ih je bilo potrebno korigovati ili potpuno preformulisati. Nastavnici su prilikom izrade matrica po mjesecima sami korigovali definisane ishode i uradili korekcije ishoda i potrebnih metoda podučavanja.

Pored navedenog nastavnici su ishode učenja poredali po nivoima standarda učeničkih postignuća, odnosno na tri nivoa – osnovni, srednji i napredni nivo, što je u konačnici dovelo do objektivnije procjene učeničkih postignuća i procjene ostvarenosti ishoda definisanih NPP, a samim nastavnicima olakšalo proces planiranja i pripremanja.

Povezanost elementa i metoda vrednovanja u nastavnom procesu

Prilikom izrade matrica nastavnici su naišli na niz poteškoća u samom definisanju zadataka kojima će provjeravati ishode navedene u matricama za formativno praćenje. Iskazana je potreba za dodatnom edukacijom na temu: Povezanost elementa i metoda vrednovanja u nastavnom procesu. Stručni savjetnici zaduženi za praćenje rada u dijelu predmetne nastave održali su tri edukacije na navedenu temu za nastavnike iz tri pilot škole po područjima sa konkretnim primjerima zadataka za pojedine predmete iz određenog područja. Edukacije u tri pilot škole su održane tokom decembra 2023. godine. Nastavnici su definisali primjere testova sa konkretnim zadacima koji odgovaraju nivoima standarda učeničkih postignuća, te uradili detaljan izvještaj o ostvarenosti definisanih ishoda u NPP u toku 2023. godine. Predmetom izvještaja bila je povezanost ishoda učenja na nivou nastavnih priprema, odnosno kratkoročnih ishoda učenja koje su nastavnici kontinuirano pratili metodama formativnog praćenja. Za sve nastavne predmete uzet je ujednačen obrazac povezivanja ishoda učenja, prikazan na slici 2. koji vodi prema kurikularnom poravnanju elementa NPP.

Povezanost ishoda učenja kroz NPP i nastavnih priprema vezane za određenu nastavnu cjelinu

Slika 2. Povezanost elemenata vrednovanja u nastavnom procesu za predmet Geografija

Osvrt na praćenje, procjenjivanje i ocjenjivanja napredovanja i postignuća učenika

Tokom 2023/24. školske godine realizovana je primjena eksperimentalnog NPP-a na nivou tri osnovne škole. Nastavnici su u drugom polugodištu, tokom realizacije nastavnog procesa, u poređenju sa prvim polugodištem, bili značajno osnaženi svojim pozitivnim iskustvima u izvođenju nastave kao i novim korisnim znanjima koja su proistekla iz niza održanih edukacija.

Navedeno je rezultiralo kvalitetnijim nastavnim procesom i primjenom inovativnih metoda u nastavi, veće međupredmetne povezanosti i poticanja istraživačkih aktivnosti kod učenika.

Preporuke za unapređenje nastavnog procesa sa ciljem ostvarenja boljih rezultata učenčkih postignuća su u drugom polugodištu bile potpuno implementirane, što je bilo vidljivo u osvrtima i zapažanjima nastavnika predmetne nastave koji su ukazivali da su učenici ostvarili definisane ishode učenja i da izuzetno pozitivno reaguju na nastavne sadržaje.

Pri realizaciji su korištene savremene nastavne metode, a njihovom primjenom planirani ishodi na časovima su realizovani uspješno. Pri pripremi testiranja korišteni su zadaci koji prate standarde u matricama za formativno praćenje i ishode koji su planirani za svaki mjesec.

Nivo ostvarenosti ishoda, na temelju izvještaja nastavnika, nakon provedenih

testiranja, kretao se: na naprednom nivou, ovisno od predmeta u prosjeku od 23-52 %, na srednjem nivou od 62-71%, dok je ostvarenost ishoda na niskom nivou zabilježena u prosjeku od 75-85%.

Provjeravanje učeničkih postignuća kroz testiranja i propitivanja ostvarenosti ishoda učenja rađeno je na temelji ishoda definisanih u matricama za formativno praćenje. Na slici 3. prikazani su zadaci po nivoima za nastavni predmet Bosanski jezik i književnost, a po istom principu su urađeni zadaci za sve ostale predmete u predmetnoj nastavi.

Određeni zadaci kojima su testirani postavljene ishode učeničkih postignuća Nastavna jedinica: Konak, Ćamil Sijarić		
OSNOVNI NIVO 1. Kada i gdje se dešava radnja romana Konak? 2. Navedi ko su likovi u djelu? 3. Za kakvim odgovorima hadum Alija traga u knjigama Šer- Ana? 4. Tema ovog odlomka je: a) _____, b) _____, c) _____. 5. Od ponuđenih ideja koja odgovara ovom odlomku: a) _____, b) _____, c) _____.	SREDNJI NIVO: 1. Kako možete povezati uvodni dio časa (strategija grozd na temu PRIČA I PRIČANJE) s tekстом? 2. Kakvu funkciju ima dijalog u djelu? 3. Hadum Alija i njegov „gospodar“ različito razmišljaju i o zakonitostima povijesnih zbivanja, te vlastitoj sudbini unutar njih. Po čemu su slični, a po čemu se razlikuju? 4. Kakav ton dnevnička forma daje opisu povijesnih događaja? 5. Da li se slažeš sa porukom autora? Objasni.	NAPREDNI NIVO: 1. Strategijom CITAT/KOMENTAR iskaži svoje mišljenje o ponuđenim dijelovima teksta (mudrim mislima likova). 2. Šta bi bilo kada bi Lemeš-aga bio mlad, a ne ostarjeli i odbačeni bivši ratnik? Da li bi imao isti stav? 3. Kakvu mudrost on crpi iz zagledanja u vlastitu slavnu ratničku prošlost? 4. Šta možete primijeniti u svom životu kao pouku iz ovog djela? 5. Pronađi sa čim je sve u stvarnom životu povezana ova tema - zanimanja, način života, potrebe ljudi.

Slika 3. Primjeri zadataka iz predmeta Bosanski jezik i književnost po nivoima složenosti

Nastavnici po predmetima koji su realizovali testiranja smatraju da je za ostvarivanje boljih rezultata u narednom periodu neophodan veći trud i zalaganje nastavnika i učenika. Pored ostalog bitan je kontinuiran rad na motivaciji učenika. Testiranja su pokazala da primjena savremenih metoda u nastavnom procesu daje dobre rezultate u postizanju definisanih ishoda na realizovanim časovima. Potrebno je uvesti veći broj zadataka naprednog nivoa složenosti za domaću zadaću i dodatni rad sa učenicima, unaprijediti nastavni proces primjenom inovativnih i kreativnih metoda, te korištenjem inovativnih tehnika u nastavnom procesu.

Opservacijama časova i posmatranjem nastavnog procesa, bili su vidljivi slijedeći elementi:

- planiranje podučavanja i učenja - godišnji program, mjesečni plan, nastavne pripreme, zasnovane na primjeni eksperimentalnog NPP, su sistemski i blagovremeno dostavljane,
- planirane strategije podučavanja, nastavne metode, oblici nastavnog rada, nastavna sredstva, resursi, planirani način praćenja postignuća učenika usklađeni su sa definisanim ciljem, ishodima i aktivnostima učenja i podučavanja, te metodikom nastavnog rada,
- nastavne pripreme sadržavaju jasno i konkretno definisane ciljeve, ishode i aktivnosti za učenike,
- realizacija nastavnog procesa zasnovana je na savremenim naučnim dostignućima i kvalitetnoj praksi (metodologija usmjerena na dijete, RWCT, aktivno učenje, kooperativno učenje, timski rad, rad u grupama...),
- realizacija nastavnog procesa se odvija u stimulativnom i poticajnom okruženju za učenje,
- na malom broju posjećenih časova napredovanje i postignuća učenika se formativno prate, procjenjuju, dokumentuju i ocjenjuju, konkretna povratna informacija o učeničkim postignućima izostaje.

Na osnovu prethodno navedenog došlo se do zaključaka da je za uspješnu implementaciju inoviranog nastavnog programa potrebno osigurati čitav niz aktivnosti. Ovdje navodimo aktivnosti vezane za samu implementaciju nastavnog procesa, koji se ogledaju u sljedećim elementima:

- kontinuirano praćenje i evaluacija rada nastavnika na nivou škola,
- organizovanje sastanaka podrške i pomoći nastavnicima u ostvarenju ishoda učenja predviđenih NPP,
- razvoj dodatnih materijala i resursa usmjerenih na jačanje razumijevanja ishoda učenja i nastavnih sadržaja,
- praćenje napretka i pružanje specifične podrške prema individualnim potrebama nastavnika,
- korištenje interaktivnih aktivnosti kako bi se potaknula participacija učenika i poboljšala komunikacija i funkcionalna pismenost učenika na nivou svih predmeta,
- kontinuirana evaluacija učeničkog napretka kroz formativne procjene i pravovremene konkretne povratne informacije,
- praćenje i primjena najnovijih pristupa u podučavanju nastavnih predmeta,

- kreiranje motivirajućeg okruženja kroz dodatne izazove,
- inkluzija raznovrsnih i zanimljivih nastavnih materijala kako bi se održala motivacija i interesovanje učenika,
- redovno praćenje postignuća učenika kroz kvizove, zadatke i diskusije itd.,
- praćenje napretka prema ishodima učenja iz NPP.

Zaključak

U radu su hronološkim redom predstavljene aktivnosti u okviru reforme obrazovanja u HNK-u, pri čemu je ukazano na važnost svake od aktivnosti.

Polazna osnova u vidu analize istraživanja javno dostupnih rezultata međunarodnih istraživanja ukazala je na važnost postavljanja u centar nastavnog procesa kako učenika kao subjekta, tako i ishoda učenja, odnosno izlaznih rezultata koji su produkt učenja i podučavanja ili pokazatelj kvaliteta obrazovanja.

U isto vrijeme se, analizom postojećeg NPP za osnovni odgoj i obrazovanje ukazalo na suštinu nedostatka u dijelu nastavnog programa, a posebno je bilo važno definisanje ciljeva pojedinih predmeta kao i ishoda učenja. Navedene aktivnosti su utjecale na izdvajanje prioriteta u periodu koji je obilježen kao reforma u smislu izmjena i dopuna NPP u skladu sa zahtjevima savremenog kurikulumu. Implemetacija zajedničke jezgre NPP u NPP HNK-a bio je prioritet, da bismo uz jasno definisane dugoročne, srednjoročne i kratkoročne ciljeve i ishode učenja, te međupredmetne korelacije pripremili nastavne programe koji će osigurati efikasno stjecanje znanja i izgradnju kompetencija učenika osnovnoškolskog uzrasta. Samo funkcionalna znanja mogu biti garant kvaliteta odgoja i obrazovanja učenika. Uz sve navedeno kontinuirano stručno usavršavanje i rad na profesionalno rastu i razvoju odgojno-obrazovnih radnika čine osnove za kvalitet u obrazovanju.

Nakon dvogodišnjeg kontinuiranog rada, od čega je jednogodišnja primjena eksperimentalnog nastavnog plana i programa u tri pilot škole (predmetna nastava), čiji rad prati Pedagoški zavod Mostar došlo se do zapaženih rezultata, što potvrđuju pozitivne povratne informacije sa terena.

Tokom ove školske 2024/25. godine revidirani NPP je prema Odluci Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta HNK-a u primjeni, što je iniciralo i naredne aktivnosti, a to je, prije svega izrada kriterija ocjenjivanja na nivou aktiva svakog nastavnog predmeta u skladu sa zahtjevima inoviranih i izmijenjenih nastavnih programa.

I najzad, kao potvrdu kvalitete činit će evaluacija, koja je esencijalna za sve segmente u jednoj reformi. (Strategije obrazovnih reformi 2007: 18). Nakon analize dobivenih rezultata evaluacije, govorit će se o kvalitetu procesa u okviru reforme, što može biti početak novog ciklusa promjena, jer je reforma poput točka koji se neprestano okreće. Uz kontinuirano stručno usavršavanje učitelja i nastavnika, opservaciju nastavnih časova sigurnim koracima koraćamo ka kvalitetnijem odgoju i obrazovanju učenika u HNK-u, uz napomenu da je NPP otvorena knjiga i da je podložan dopunama i izmjenama u skladu sa zahtjevima savremenog kurikulumu.

Literatura

- Anderson, L.W., & Krathwohl, D. R. (2001), *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*, New York: Longman. Dostupno na: <http://books.google.hr> (april, 2010)
- Bognar, L. i Matijević, M. (2002), *Didaktika*, Zagreb, Školska knjiga
- Cindrić, M., Miljković, D. i Strugar, V. (2010), *Didaktika i kurikulum*, Zagreb, IEP – D2.
- Dizdar, Srebren (1998), *Razvoj i perspektive obrazovanja nastavnika u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta
- Donaldson, G. (2013), *Profesionalac 21.veka*. U: Nastavnička profesija za 21. vek, Beograd, Centar za obrazovne politike
- Ertmer, P. A. & Newby, T. J. (1993), *Behaviorism, cognitivism, constructivism: Comparing critical features from an instructional design perspective*, Performance Improvement Quarterly, 6 (4), 50-70.
- Jakopović, Ž. (2012), *Povezanost očekivanih postignuća i nastavnih strategija s učeničkim razumijevanjem mehanike u gimnaziji*, doktorski rad, Sveučilište u Rijeci
- Jelavić, Filip (2008), *Didaktika*, Zagreb, Naklada Slap
- [Ka obrazovanju koje pravi promjenu, Izvještaj o analizi dokumenata kojima se određuju osnovno i srednje opće obrazovanje u Bosni i Hercegovini – na putu od tradicionalnih nastavnih programa ka savremenim kurikulumima zasnovanim na ishodima učenja](#), Misija OSCE u Bosni i Hercegovini 2020.
- Mager, R. F. (1997), *Preparing instructional objectives: a critical tool in the development of effective instruction* (3rd Ed.), Atlanta, Center for Effective Performance

- Matijević, M. (2005), *Evaluacija u odgoju i obrazovanju*, Pedagogijska istraživanja, 2(2), 279-298.
- [OECD, 2014. *Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Netherlands 2014*. Organisation for Economic Co-operation and Development \(OECD\)](#)
- Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini*, "Službeni glasnik BiH", 18/03
- Omerović, Mirela, Leila Hamzagić Kovačević (2024), *Jezička djelatnost čitanja – temelj funkcionalne pismenosti*, Sarajevo, Univerzitet u Sarajevu – Pedagoški fakultet
- PISA 2018. *Izveštaj za Bosnu i Hercegovinu*, u [međunarodnim istraživanjima, Publikacije iz međunarodnih istraživanja, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, Sarajevo, 2019.](#)
- Pravilnik o načinu praćenja i ocjenjivanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi* "Službene novine HNK-a" broj 6/2005
- Rangelov Jusović, R. (2013), *Okvir nastavničkih kompetencija-perspektive pojedinih zemalja*. U: Nastavnička profesija za 21. vek, Beograd, Centar za obrazovne politike
- [Standardi učeničkih postignuća, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, Sarajevo, 2022.](#)
- Strategije obrazovnih reformi: od koncepta do realizacije* (2007), Bihać, Pedagoški zavod Bihać
- Terhat, Ewald (2001), *Metode poučavanja i učenja*, Zagreb, EDUCA
- Zajednička jezgra definisana na ishodima učenja u Bosni i Hercegovini*, [Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, Mostar 2018.](#)
- Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju* "Službene novine HNK", broj: 5/00, 4/04, 5/04, 1/14 i 7/16)

Summary

The reform of modern education is based on a paradigm shift in learning and teaching, focusing on placing students at the center of the teaching process and learning outcomes. This transformation requires changes in education policies, the role of students and teachers, teaching methods, professional development for educators, and the modernization and improvement of the teaching process. Over the past two years in Herzegovina-Neretva Canton (HNK), the Pedagogical Institute Mostar has endeavored to make strides in these areas, especially in primary education.

This work highlights the importance of educational changes driven partly by students' low achievements in international assessments like PISA and TIMSS.

Following analysis and testing conducted by the Pedagogical Institute Mostar, decisions were made to revise and supplement primary education curricula.

In addition, the work details the requirements of the reform process for primary education. A comprehensive analysis of the existing Curriculum and Program (NPP) was conducted, resulting in the creation of documents, methodologies for curriculum development, and guidelines used in drafting revised curricula. Based on identified needs, a selected group of 50 teachers from various subjects was involved in creating the updated NPP. Training sessions were continuously organized and implemented.

Simultaneously, teacher performance was monitored across three domains—linguistic-communicative, socio-humanistic, and natural sciences—within three primary schools that applied an experimental curriculum. Feedback was regularly gathered at group and individual levels, and theoretical tasks outlined in the curriculum were directly implemented in teaching.

The final assessment of the quality of these revisions to the primary education curriculum will come through external evaluations of students' achievements.

Keywords: *education reform, paradigm shift, quality.*